

Gatunki filozoficzne a formy literackie: wprowadzenie nieco polemiczne¹

Abstract

Philosophical Genres and Literary Forms: A Mildly Polemical Introduction

Since the dawn of Western philosophy, its representatives have drawn on innumerable descriptive styles and literary forms by referring to various conceptual issues deeply entrenched in its tradition. Among them, there have been aphorisms, dialogues, letters, autobiographies, essays, systematized treatises, and commentaries. The article offers a polemically oriented review of a relatively meager English-language scholarship on the form-creating role of particular genres of philosophy and hermeneutical postulates inscribed in them. It also discusses an article review published in „Poetics Today” to demonstrate how it exemplifies the genres of philosophical expression.

Keywords: genres of philosophical expression, Western philosophy, poetics, philosophy, genology

Słowa kluczowe: gatunki wypowiedzi filozoficznej, filozofia Zachodu, poetyka, filozofia, genologia

(...) Od zarania filozofii Zachodu jej przedstawiciele sięgali po niezliczone style opisu i formy literackie, odnosząc się do wpisanych w jej tradycję zagadnień pojęciowych. Aforyzmy, dialogi, listy, autobiografie, eseje, usystematyzowane traktaty czy komentarze – by wskazać jedynie niektóre spośród najbardziej oczywistych przykładów – powinny być doskonale znane zarówno profesjonalnym, jak i zwykłym czytelnikom. W swoich eksperymentach, prowadzonych w ramach nie tylko wskazanych powyżej, lecz także innych gatunków, filozofowie wykazują się nie lada pomysłowością. Jednak mimo to wypada stwierdzić, że ilość badań naukowych nad gatunkami literatury filozoficznej jest niewspółmierna zarówno w stosunku do różnorodności stosowanych w ramach tradycji gatunków literackich, jak i w stosunku do olbrzymiej skali badań nad innymi wymiarami tych tekstów, czego przykładem są prace: filologiczne – traktujące o pochodzeniu oraz integralności źródłowych manuskryptów, historyczne – poświęcone badaniu wzajemnych

¹ Tekst Jonathana Lavery’ego pod tytułem *Philosophical Genres and Literary Forms: A Mildly Polemical Introduction* w wersji anglojęzycznej drukowany był jako obszerny artykuł wstępny w czasopiśmie „Poetics Today” 2007 (1 June), No 28 (2), pp. 171–189. Na łamach „Tekstualia” jest publikowany w wersji polskojęzycznej za zgodą autora i wydawcy Duke University Press, którym dziękujemy [przypis red.].

wpływów światopoglądowych poszczególnych autorów czy analityczne – mające na celu zweryfikowanie niepodważalności logicznej poszczególnych twierdzeń. Krótko mówiąc, jak dotąd zaledwie w niewielkim stopniu zdołano naświetlić specyfikę walorów i ograniczeń przynależnych określonym gatunkom (...).

Niniejszy (...) [tekst] w przeważającej mierze poświęcono przeglądowi owego skromnego dorobku naukowego dotyczącego formotwórczej roli poszczególnych gatunków filozoficznych oraz wpisanych w nie postulatów hermeneutycznych. Ta część wprowadzenia ma polemiczny charakter w tym sensie, że punkt wyjścia mojego sprawozdania stanowi spostrzeżenie, że gatunki filozoficzne nie doczekały się dotąd należytej im uwagi ani krytycznego namysłu, na jaki zasługują. Jednak wspomnianą polemiczność osłabia to, że artykuł, do którego odnoszę się na początku², dotyczy szeregu kwestii teoretycznych, umożliwiających orientację w badaniach szczegółowych (...), zebranych w (...) numerze specjalnym „Poetics Today”³. Analiza tej pracy, jak i tekstów jej pokrewnych, pomoże wyodrębnić, rozwinąć oraz doprecyzować będące przedmiotem naszego zainteresowania zagadnienie. Kończącą partię tego wprowadzenia poświęcono przeglądowi prac opublikowanych we wspomnianym numerze, ze szczególnym naciskiem na sposób, w jaki zebrane tam wypowiedzi przyczyniają się do wypełnienia wskazanej wyżej luki w badaniach naukowych i w jaki każdy artykuł z osobna przyczynia się do realizacji tego zamierzenia.

Nakreślenie interesującego nas zagadnienia wypada rozpocząć od przywołania kwestii, którą Mark D. Jordan sformułował w książce *Preface to the Study of Philosophical Genres* (1981)⁴, będącej jedną z nielicznych prób podjęcia interesującego nas tematu zarówno wprost, jak i w szerszym kontekście. Jordan porusza problem tego, w jaki sposób zwykło się formułować pytania dotyczące formotwórczych, interpretacyjnych oraz teoretycznych implikacji wynikających ze stosowania poszczególnych gatunków literackich⁵. Badacz kwituje swoje rozważania następująco:

„Nie chodzi o poszukiwanie powiązań pomiędzy filozofią a czymś innym. Nie chodzi o powierzchowne dotknięcie tekstu poprzez namysł nad nim. Chodziłoby raczej o zadawanie pytań odnośnie do samego kształtu danego dzieła, oraz tego, jak ów kształt wpływa na filozoficzny dyskurs dzieła. Czy jest możliwe, aby dzieło o określonym kształcie stanowiło jedyną możliwą formę ucieleśnienia określonych myśli?” [wyróżnienie w tekście Jonathan Lavery].

Hipoteza, która u Jordana przybiera formę (wyróżnionego przeze mnie) pytania, oddaje zwięźle istotę numeru [„Poetics Today” – dopisek red.]: określone myśli jak również sposób ich sformułowania i uszeregowania wydają się nierozzerwalnie związane z formą tekstu, za pośrednictwem której zostały wyrażone. Sposób, w jaki Jordan posiłkuje się cudzysłowem dystansującym od dyskursu filozofii, jest znaczący. Zdaje się, że używaną

---

² M.D. Jordan, *Preface to the Study of Philosophical Genres*, „Philosophy and Rhetoric” 1981, nr 14, s. 199–211.

³ „Poetics Today” 2007 (1 June), No 28 (2) – przypis red.

⁴ M.D. Jordan, *Preface to the Study of Philosophical Genres*, op. cit.

⁵ Ibidem, s. 202.

przez siebie cielesną metaforę autor zawdzięcza Juliánowi Maríasowi (Aguilerze)⁶ (1971 [1953]), który przywołuje ją z jeszcze większą emfazą:

„Filozofia jest wyrażana – i dzięki temu w pełni się urzeczywistnia – w ramach określonego gatunku literackiego; i należy podkreślić, że zanim nie dojdzie do jej wyrażenia, nie istnieje inaczej, niż tylko w wątpliwy sposób, czy raczej istnieje jedynie jako intencja i zamierzenie. Filozofia jest zatem ze swej istoty przypisana do gatunku literackiego – w który nie tyle zostaje przelana, co, należałoby powiedzieć, w który zostaje wcielona”⁷.

Powyższy sposób pojmowania gatunku jako pewnej nieodłącznej, unifikującej właściwości tekstu pozostaje zgodny z Arystotelesowską koncepcją immanentnej, substancjalnej formy – w odróżnieniu od koncepcji rozdzielności formy [i treści – dopisek red.].

Po upływie dwudziestu pięciu lat nadszedł czas, aby powrócić do hipotezy Jordana i zastanowić się nad jej implikacjami, jak również zadać pytanie o to, do jakiego stopnia zaproponowane przez badacza objaśnienia są wystarczające. Na początek niech wolno mi będzie sformułować na jej podstawie dwa odrębne, choć pokrewne pytania, przez Jordana ujęte w jednym, pojedynczym pytaniu:

1. Dlaczego podczas artykułowania oraz formułowania pojedynczej myśli, bądź też serii powiązanych myśli, jeden gatunek miałby być bardziej odpowiedni jako model reprezentacji niż inny?
2. Do jakiego stopnia (jeśli w ogóle) filozoficzna treść tekstu jest określona przez gatunek literacki (jego scalającą formę), w którym została wyrażona?

Starłem się sformułować powyższe pytania w sposób, który pozostałby spójny z cechującym Jordana ostrożnym podejściem do zagadnienia relacji pomiędzy formą a treścią. We fragmencie zacytowanym powyżej autor wyraża sprzeciw wobec postrzegania formy i treści w kategoriach dychotomicznych. Ów sprzeciw jest bardziej wyraźny w kolejnym fragmencie tekstu, w którym badacz odnosi się do poglądu, zgodnie z którym „najpierw wpada się na jakąś ideę filozoficzną, a następnie, w chwili pod względem czasowym i logicznym późniejszej, zaczyna się zastanawiać nad sposobem jej wyrażenia”. Taki model

„[z]dradza zarówno nieudolny sposób pojmowania stylu, jak i wątpliwą filozofię języka. Słowo nie stanowi naczynia, do którego wlewa się wydestylowane myśli, jak gdyby napełniało się pod kranem różne szklanki”⁸.

CAŁY TEKST JEST DOSTĘPNY W WYDANIU PAPIEROWYM „TEKSTUALIÓW” I W
PRENUMERACIE INTERNETOWEJ CZASOPISMA.

---

⁶ J. Marías, *Literary Genres in Philosophy* [w:] *Philosophy as Dramatic Theory*, tłum. James Parsons, University Park 1971 [1953], s. 1–35.

⁷ Odniesienia w pracy Jordana do tekstu Maríasy zob. M.D. Jordan, *Preface to the Study of Philosophical Genres*, op. cit., s. 210–212, 211–224, 228, 229.

⁸ Ibidem, s. 202.